

NYIRÁN JÁNOS

A DIAKÓNUS SZEREPE A SZENT LITURGIÁN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KRUCSAY MIHÁLYNAK TULAJDONÍTOTT FORDÍTÁS ALAPJÁN

TARTALOM: I. Igeliturgia; 1. Megközelítés; 2. Általános bevezetés a szent rendekről és a diakónus-szentelésről; 2.1. A szent rendekről általánosságban; 2.2. Rövid összefoglalás a diakónus-szentelésről; 2.2. Rövid összefoglalás a diakónus-szentelésről; 3. A diakónus liturgikus szerepe a Krucsay-féle Szent Liturgia-fordítás alapján; 3.1. A nagy ekténia; 3.2. Az antifónák; 3.3. Kisbelemenet; 3.4. Triszághion; 3.5. Az olvasmányok; 3.6. Ekténiák;

I. Igeliturgia

„A diakónusok (hasonlóképpen) legyenek tisztességesek, ne kétszínűek, borisszák vagy piszkos haszonra lesők. A hit titkát őrizzék tiszta lelkiismerettel. Ki kell előbb próbálni őket, s csak akkor szolgáljanak, ha kifogástalanok. [...] A diakónus legyen egyszer nősült, s gyermekeinek és otthonának jó gondviselője. Aki ugyanis jól végzi szolgáltatát, nagy megbecsülésre tesz szert, és bizalmat szerez magának a Krisztus Jézusra alapozott hitben.” (1Tim 3,8-12)

1. Megközelítés

Jelen tanulmányban a diakónus liturgikus szerepének vizsgálatát tűztem ki célul. A Magyar Görög Katolikus Egyházban felmerülő igények miatt ugyanis szükségessé vált, hogy olyan témák kerüljenek előtérbe, amelyek a diakónus feladatait különböző területeken tárgyalják. Széles körben elterjedt, hogy a diakónusok tevékenységének a következő három területen kell kiteljesednie: az ige (martúria), a liturgia (leiturgia) és a testvéri szeretet (diakónia) szolgálatában.¹

A tanulmány megírását az NFM-OTKA NNI 78739. számú programja támogatta.

¹ Római katolikus testvéreink az állandó diakonátus alapelveinek kidolgozása végett igen sok tanulmányt és fordítást készítettek már ebben a témában, amelyek közül a következőket emelhetjük ki: MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Az ál-*

E három szolgálat közül a diakónus liturgikus, egészen pontosan Szent Liturgiái szolgálatát veszem most görcső alá, ami egyébként nem is olyan egyszerű feladat, mivel erre vonatkozóan a magyar nyelven megjelent görög katolikus liturgikus könyvek nem bővelkednek információkban.

A használatban lévő Liturgikonunk² például igen szerényen foglalja össze a diakónus teendőit, ahogy azt a későbbiekben bőven kifejtem majd, mivel összehasonlítási alapul szolgál a Krucsay-féle Szent Liturgia fordítás bemutatásánál. A Krucsay-féle fordításra azért esett a választás, mert az eddigi kutatások alapján a magyar liturgiatudósok azt feltételezik, hogy ez a legrégebbi teljes magyar nyelvű Szent Liturgia-fordítás. Mindemellett pedig igen gazdag leírást tartalmaz a diakónus liturgikus feladatait illetően. A Krucsay-féle Szent Liturgia bemutatását jelenleg nem áll szándékomban részletezni, csupán a meglévő tanulmányokra hagyatkozom.³

A Szent Liturgia teljes szövegének vizsgálatát két részben tervezem, jelen cikkben az igeliturgiát, egy következő tanulmányban pedig az eucharisztikus liturgiát mutatom be a két említett Szent Liturgia szöveg alapján, természetesen eredeti céloknak megfelelően a diakónusi részeket tartva szem előtt. Mielőtt azonban hozzákezdenék a Szent Liturgia szövegének elemzéséhez, néhány gondolatban összefoglalom a diakónus-szentelés sajátosságait.

---

landó diakonátusról, Budapest 1991; Molnár, F. (szerk.), *Diakónia, Diakonátus, Diakónus*, (Szent István Diakonátusi Kör), Kalocsa 1996; „Diakónus a mai egyházban”, in *Diaconia* 1 (1998) 1-62. (*Diaconia Christi* XXIII. évfolyam); A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA ÉS A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *Az állandó diakónusok képzésének alapszabályzata. Az állandó diakónusok életének és szolgálatának direktóriuma*, (Római dokumentumok XVII.), Budapest 2001; NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG, *A diakonátus kialakulása és távlatai*, Róma 2002 (magyar fordításban is).

² A görögszertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája. A legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve, Nyíregyháza 1920. (Továbbiakban: *Liturgikon*).

³ IVANCSÓ, I., „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk – 200 éves Krucsay Mihály munkája”, *Athanasiana* 1 (1995) 53-765; ID., *Liturgia – Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003; ID., „Lupess István, az első liturgiafordításunk másolója”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás faksimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpózium anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 10.), Nyíregyháza 2003, 15-32.

2. Általános bevezetés a szent rendekről és a diakónus-szentelésről

2.1. A szent rendekről általánosságban

Általánosan azt mondhatjuk a szent rendekről,⁴ vagyis a diakónus-, a pap- és a püspökszentelésről, hogy azok kiszolgáltatására normálisan a Szent Liturgia keretein belül kerül sor. Érdekes megfigyelni, hogy a három szentelés a Szent Liturgiában az egyházi rend jól ismert sorrendjének éppen a fordítottját követi, azaz a püspökszentelés a kisbemenet után, a papszentelés a nagybemenet után, a diakónus-szentelés pedig az anafora után kap helyet.

Mindezt szimbolikusan meg lehet magyarázni, amennyiben azt vizsgáljuk, hogy az egyes szenteléseket milyen részek követik a Szent Liturgia során. (Fentebb tudatosan azt jelöltem meg, hogy mi után következnek az egyes szentelések.)

A püspökszentelés⁵ az evangélium előtt van (ha nem is közvetlenül), mivel a püspök egyik legfontosabb feladata a liturgikus eucharisztia bemutatása mellett az evangélium hirdetése, vagyis a tanítás.

A papszentelésre⁶ az anafora előtt kerül sor, mivel a pap az eucharisztia végzésére kap küldetést.

Végül a diakónus-szentelés⁷ az áldozás előtt kap helyet, mivel a diakónus az eucharisztia szétosztása körüli szolgálatra kap meghívást, legalábbis eredeti értelemben.

Valójában ezek szép szimbólumok, de teljes mértékben nem meggyőzőek, mivel püspökszenteléskor a prédikációt általában nem az újonnan szentelt mondja, hanem éppen őt buzdítja egy püspöktársa, a papszentelési liturgián az újonnan szentelt pap csupán a püspök mellett végzi az anaforát, diakónus-szenteléskor pedig a diakónusnak nincs túl nagy szerepe az áldoztatáskor, egyes helyeken esetleg a kelyhet tartja, nem úgy, mint az ősegyház gyakorlatában.

---

⁴ A szent rendek kiszolgáltatásáról magyar nyelven a különféle, füzetformában megjelenő, alkalmi kiadásokon kívül két komoly művet említhetünk, amelyek hivatkozási alapként szolgálnak a következőkben: Rohály Ferenc (ford.), *A nagy imádságoskönyv*, Róma 1873.. (Továbbiakban: *Nagy imádságoskönyv*); Kozma János (ford.), *Archieriatikon azaz Püspöki Szerkönyv*, Miskolc 1939. (Továbbiakban: *Archieriatikon*).

⁵ *Nagy imádságoskönyv* 129-131; 561-567; *Archieriatikon* 120-141.

⁶ *Nagy imádságoskönyv* 126-128; *Archieriatikon* 114-119.

⁷ *Nagy imádságoskönyv* 123-126; *Archieriatikon* 109-113.

A fordított sorrend azonban mégis figyelemreméltó, mégpedig olyan szempontból, hogy a kialakított rend szerint egy ember nem részesülhet mindhárom fokozatban egyetlen liturgia alatt, amire az első századokból találhatunk példákat.

2.2. Rövid összefoglalás a diakónus-szentelésről

A diakónus-szentelés az anafora végén történik tehát, amikor két szubdiakónus, vagy két diakónus bemutatja a szentelődöt, majd két diakónus háromszor körbevezeti az oltár körül, aki mindháromszor megcsókolja az oltár négy sarkát. Az oltár háromszori megkerülése és sarkainak megcsókolása mindegyik szentelésnek szerves részét képi. Az oltár megkerülése után a jelölt fél térdre ereszkedik fejével az oltárt érintve, és így kapja meg a püspök által a kézfeltételt különböző imádságok kíséretében, amelyek közül az első mindig *Az isteni kegyelem* kezdetű.⁸ A diakónus-szentelés első sajátos imája az István diakónus által kapott kegyelmet,⁹ míg a második a Szentlélek ajándékát kéri a diakónusi szolgálathoz.¹⁰

A diakónus a Szent Liturgia alatt tömjénez, énekliz az ekténiákat, felolvassa az evangéliumot, egyes helyeken ezenkívül lebegteti a ripidiont az anafora alatt, a hívek áldozásakor tartja a kelyhet, és a végén magához veszi a megmaradt szentséget.

A diakónus a bizánci rítusban nem szolgáltatathat ki semmilyen szentséget, és pap vagy püspök jelenléte nélkül nem végezhet semmilyen liturgikus szertartást.¹¹

3. A diakónus liturgikus szerepe a Krucsay-féle Szent Liturgia-fordítás alapján

A következőkben a diakónus liturgikus feladatait vizsgálom az igeliturgia hat (általam felosztott) részében. Egyben összehasonlító

---

⁸ Nagy imádságoskönyv 123, 126, 129; *Archieratikon* 110, 115, 132. Az isteni kegyelem imádságra vonatkozóan lásd még NYIRÁN, J., „Az isteni kegyelem”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendárium* 2007, Nyiregyháza 2006, 71-78.

⁹ Nagy imádságoskönyv 124; *Archieratikon* 110-111.

¹⁰ Nagy imádságoskönyv 125; *Archieratikon* 112.

¹¹ Ezt az elvet nagyon sokan kiemelik a diakónus szerepével kapcsolatosan, itt azonban csak egyetlen művet idézünk a kortárs ortodox teológiából: FELMY, K. C., „La teologia ortodossa contemporanea. Una introduzione”, in *Giornale di teologia* 264 (1999) 337.

elemzést is végzek, mivel az adott részeknél párhuzamba állítom a Krucsay-féle fordítást az 1920-as Liturgikon szövegével, majd mindkettőt magyarázva igyekszem levonni a következtetéseket.

3.1. A nagy ekténia¹²

	Krucsay-féle fordítás	1920-as liturgikon
Áldáskérés	<i>Diákonus, vagy is Káplány: Adj áldást Uram!</i>	<i>[A diakónus] megáll a képállvány középső ajtaja előtt, meghajtja magát s fennhangon éneklí: Adj áldást uram.</i>
Nagy ekténia	<i>D: ill. Dia: rövidítéssel jelzi, hogy a diakónus éneklí.</i>	<i>Az áldozópap, vagy a diakónus éneklí a következő ekténiát:</i>

A Krucsay-féle fordítás közvetlenül a diakónus Szent Liturgia előtti áldáskérésével kezdődik, amely kapcsán a rubrika a diakónust káplánnak nevezi. Egészen szokatlannak tűnik ez a szinonima, mivel a káplán szó már felszentelt papot, segédlelkészt jelent, és semmi esetre sem diakónust. Messzemenő következtetéseket ezzel kapcsolatban nem lehet levonni, bár gondolhatunk arra, hogy a diakónus hiányában nem egyszer megtörtént, és nemcsak Magyarországon, hogy egy áldozópap végezte a diakónusi tevékenységeket, adott esetben diakónusnak is öltözve. Ez egy teljesen helytelen gyakorlat, de továbbgondolva feltevé-sünket arra következtethetünk, hogy nagyobb parókiák esetében valóban a káplán lehetett az, aki „szükséges helyzetekben” magára vállalhatta a diakónus szerepét. Sajnos, az a tény, hogy az egész műben csakis itt szerepel a káplán szó, valóban feltevé-sünket látszik igazolni, mivel nem egy olyan szinonimáról van szó, amit a fordító, vagy éppen a másoló felváltva alkalmazna a szövegében.

¹² Sajnálatos módon az 1814-ben Lupess István által készített másolat nem tartalmaz oldalszámokat, így azok a faksimile kiadásban sem jelentek meg, a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola könyvtárában azonban létezik a kéziratnak egy fénymásolata, amelynek az oldalait valaki ceruzával beszámotta. Minthogy ez az egyetlen általam ismert számozás, ezért erre hivatkozva jelölöm meg az éppen elem-zett oldalakat a *Krucsay* név után. Vö. *Krucsay* 3-6. *Liturgikon* 110-111.

Az 1920-as liturgikon tartalmazza a proskomídia szertartását, valamint a Szent Liturgiát közvetlenül megelőző pap és diakónus között zajló párbeszédet is, itt azonban csak a Krucsay által készített fordításban is megtalálható részeket veszem sorra.

A liturgikus kéziratok és könyvek tanúsága szerint a nagy ekténiát a diakónus végzi, ahogy azt a Krucsaynak tulajdonított műben is láthatjuk, az 1920-as liturgikon viszont másképpen rendelkezik: „Az áldozópap, vagy a diakónus éneklí a következő ekténiát”, és nem csupán a Szent Liturgia elején fogalmaz így a liturgikon, hanem a továbbiakban is ez a leggyakoribb bevezetése a diakónusi feladatoknak. Csak ritkábban találkozhatunk a következő, vagy ahhoz hasonló megfogalmazásokkal: „Ha van diakónus, ez folytatja; ha nincs, az áldozópap”.¹³ Az igazat megvallva ezt a megfogalmazást sokkal szerencsésebbnek, sőt helyesebbnek tartom, ha már ennyire ki akarja valaki emelni azt, hogy diakónus hiányában az őt illető részeket a pap végzi el (vannak természetesen kivételek is, amikor egyszerűen csak el kell hagyni, mint pl. az Evangélium előtti áldáskérés esetében). Az áldozópap, vagy diakónus éneklí, mondja stb. kezdetű rubrikák azonban azt sejtetik, hogy az áldozópapnak kellene mondania a következő szöveget, de ha mégis úgy gondolja, vagy nem jól érzi magát, és sorolhatnám még az eseteket, akkor átadhatja azt a diakónusnak.

3.2. Az antifónák¹⁴

	Krucsay-féle fordítás	1920-as liturgikon
I. Antifóna + kis ekténia	<i>...a Diakonus ellenben meghajtván magát, helyéről ki lép, és az Idvezítőnk képe előtt meg áll tartván az orár nevezetű magán lévő ruhának végét jobb kezének három ujjával. El végezvén a Kar az Antifónát, a Diakonus előbbeni helyére álván meg hajtya magát, es fenn szóval mondja</i>	<i>Az áldozópap, vagy a diakonus halkán a kis ekténiát mondja</i>

¹³ A Szent Isten, Szent Erős... kezdetű ének előtti papi fennhangot a diakónus fejezi be: „És örökön örökké.” (Liturgikon 117).

¹⁴ Krucsay 6-10; Liturgikon 112-115.

<p>II. Antifóna + Istennek egyszülött Fia... + kis ekténia</p>	<p><i>Ez után a Kar éneklí a másod- dik Antifonát: a Diakonus pedig helyéből ki lépven a Boldogságos Szűznek képe eleibe áll; az Áldozó ellenben ezen könyörgést mondja... A Diakonus helyére menven fenn szóval mondja.</i></p>	<p><i>A kar énekelve, az áldozópap s a dia- kónus pedig csen- desen, keresztet vetven magukra, mondják a követke- ző imát... Dicső- ség... Most és... Istennek egyszülött Fia... Az áldozópap vagy a diakónus kis ekténiát mond:</i></p>
<p>III. Antifóna</p>		

A Krucsay-féle fordítás igen részletesen tárja elénk, hogy mi a diakónus feladata az antifónák éneklése alatt, ami viszont az 1920-as liturgikonban szinte teljesen kimarad, sőt a rubrikák azt sugallják, hogy a pap és a diakónus egymás közelében vannak, esetleg egymás mellett. Erre a többes számban lévő igék utalnak: keresztet vetnek (csendesen), mondják (a következő imát). Ha valóban egymás mellett állnak, akkor viszont a szentélyben kell lenniük, ami valamelyest megmagyarázza az első kis ekténiához tartozó rubrika értelmét is, amelyet az áldozópap, vagy a diakónus halkan mond. Ez arra utalhat, ha nem is egymásnak, de a szentélyben tartózkodó ministránsok válaszolhatnak is a könyörgésekre. A halkan szó miatt következtethetünk erre, mivel a papra és a diakónusra vonatkozó egyéb rubrikák a fennhangon, illetve a csendesen szavakkal jelzik, hogy hangosan, vagy magában kell mondania az adott imádságot.

Vizsgáljuk meg most, hogy hol és hogyan kell állnia helyesen a diakónusnak az antifónák éneklése alatt, mert, hogy nem a szentélyben, az biztos. A Krucsay-féle leírás alapján az első antifóna alatt a Krisztus ikon, a második antifóna alatt pedig az Istenszülő ikonja előtt. Ha elidőzünk egy kissé e problémakör fölött, akkor láthatjuk, hogy a diakónus antifónák alatti helyének meghatározását illetően egészen bőséges repertoárt tárnak elénk a különböző liturgikus könyvek. Elegendő, ha a legutóbbi római kiadású, görög nyelvű Szent Liturgiát tartalmazó liturgi-
kus könyvekben megkeressük a megfelelő helyeket. Az 1873-ban görög

nyelven kiadott Nagy Euchologion szerint a diakónusnak mind az első, mind a második antifóna alatt a Krisztus ikon előtt kell elhelyezkednie. Ezzel szemben az 1950-ben kiadott Ieratikon, majd az 1967-ben két-nyelvű változatban megjelenő liturgikonok szintén mindkét anafóra azonos helyet jelölnek meg, de nem a Krisztus, hanem az Istenszülő ikon előtt, egészen pontosan így fogalmaz: az első antifóna éneklése alatt „a diakónus meghajlik, elindul helyéről, és az Istenszülő ikonja előtt áll meg, Krisztus ikonja felé nézve (fordulva), jobb kezének három ujjával tartva oráriorját”.¹⁵

Az efféle részletes leírás nem jellemző minden liturgikus könyvre, és itt nem csupán az 1920-as liturgikonra gondolok, hanem a Szent Liturgia velencei kiadásaira is,¹⁶ amelyek a XVIII. század végén, de még a XIX. század közepén is csak szembetűnően keveset tárnak szemeink elé.

A második antifónát illetően említésre méltó az a tény, hogy a Krucsay-féle szövegben nincs benne az Istennek egyszülött Fia kezdetű énekünk. Ennek ellenére mégsem feltételezhetjük azt, hogy a mindenki által jól ismert, Jusztiniánosz császárnak (527-565) tulajdonított bizánci himnusz ne alkotta volna szerves részét a XVIII. századi liturgiáknak.

3.3. Kisbemenet¹⁷

	Krucsay-féle liturgikon	1920-as liturgikon
Kisbemenet	<i>Ez alatt a Diákonus bé mégyen a Szent helybe, 's az Áldozó kezébe adja néki az Evangéliomos könyvet, az oltárt környül menvén, a bal részén lévő ajton ki jövnék, és</i>	<i>A pap és a diákonus az evangéliummal jobbról megkerülve az oltárt, kimennek</i>

¹⁵ IEPATIKON, Róma 1950, 109; Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Róma 1967, 50.

¹⁶ A Velencében kiadott liturgikonok közül a következő évek kiadásait sikerült tanulmányoznom: 1644, 1785, 1790, 1793, 1805, 1817, 1830, 1841, 1845, 1865, amelyek valóban elenyészően kevés rubrikális részt tartalmaznak. A felsorolt kiadások főcímükben nem különböznek: ΑΙ ΘΕΙΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΕΡΩΝ ΗΜΩΝ, sőt lényegileg az alcímben sem, csupán az Előremegszentelt áldozatok liturgiájának a neve változik, Aranyszájú János és Nagy Bazil nevének megemlézése után, de általánosságban elmondhatjuk, hogy a három liturgia szövegeit tartalmazzák.

¹⁷ Krucsay 10-12; Liturgikon 115-116.

	<p><i>a középső ajtó előtt meg állván 's meg hajtván magokat a Diakonus tsendes szóval mondja: Kérjük az Urat: akkor az Aldozó ezen imádságot mondja el: Imádság</i> <i>Ezen könyörgést el végezvén a Diakonus mondja az Aldozónak tsendesen: Áldd meg Uram a Sz: Bé menetelt...</i> <i>Ekkor a Kar el végezvén az éneklést, vagy olvasást, a Diakonus az Aldozó eleibe áll, és egy kevéssé a könyvet fel emelvén fenn szóval mondja:</i> <i>Dia: Böltesség fenn állók. Ez után bé mennek a Sz: helybe, és a Diakonus teszi a könyvet a Sz: Asztalra</i></p>	<p><i>a képállvány északi ajtaján s megállnak a királyi ajtó előtt, ahol a diakonus csendesen mondja a papnak: Áldd meg uram a szent bemenetet.</i></p> <p><i>A diakonus – ha ez nincs, az áldozópap – az evangeliumot fölemelvén fennhangon éneкли: Bölcseşeg, igazhívők.</i> <i>Bemennek a szentélybe s az evangeliumot az oltárra teszik.</i></p>
--	---	---

A kisbemenetre vonatkozóan ismét bővebb leírást találunk a Krucsay-féle fordításban. A diakónus bemegy a szentélybe (szó szerint a szent helybe, ami nagyon szépen kifejezi a szentély mivoltát), a pap kezébe adja az evangéliumos könyvet, körbe mennek az oltár körül, és annak a bal oldalán lévő ajtón jönnek ki... Az oltár bal oldalán lévő ajtó több problémát is felvet, és nem csak azok számára, akik kevésbé ismerik a bizánci liturgiák sajátosságait.

Először is feltehetjük a kérdést, mit jelöl ez a kifejezés: az oltár „bal részén lévő ajtón”, mivel az oltárnak négy oldala van, és szinte bármelyik oldalára állva találhatunk ajtókat, az apszis kivételével, nem beszélve arról, hogy szembe vagy háttal állunk az oltár elé. Ez természetesen csak a bizánci rítusban járatlan embereknek okoz problémát, mivel híveink mindannyian tudják, hogy a kisbemenetben az ikonosztázion északi ajtaján keresztül jönnek ki a szolgálattelvők, majd a királyi ajtón keresztül viszi vissza a diakónus vagy a pap az evangéliumos

könyvet. Az oltár bal oldali részének megnevezés egyébként a pap szokásos helyéhez viszonyítva jelöli az irányt, mivel a pap az oltárral szemben, a híveknek háttal, keleti irányba tekintve végzi a szertartásokat.

A bizánci liturgiát jól ismerő ember viszont más problémát vehet fel. Az északi ajtó helyett, miért áll ez a nemcsak bonyolultabb, de nem is egészen egyértelmű megfogalmazás: az oltár „bal részén lévő ajtón”? Csak nem arra akar utalni, hogy a szerző által ismert templom esetleg nem keletelt? Ezzel a problémával, sajnos, ma is találkozunk, de az ebbéli aggályainkat eloszlatja az a tény, hogy elemzett művünk a nagybemenet leírásakor, amikor a körmenet az ikonosztázion ugyanazon ajtaján halad át, mint kisbemenetkor, akkor az északi ajtó megnevezést olvashatjuk. Ennek értelmében csupán változatosan megfogalmazott rubrikákról beszélhetünk, de szabálytalanságról semmiképpen.

Érdekes még itt megjegyezni a Krucsay-rubrikák egyértelmű tanúságát arról, hogy a kisbemenet előtt az evangéliumos könyvet a pap emeli fel az oltárról, és adja át a diakónusnak, oda vissza azonban már maga a diakónus helyezi, ez ellentétben áll azzal a nézettel, miszerint a diakónus sem fel, se le nem teheti az evangéliumos könyvet egyedül, csupán a pap az, aki fel-, illetve lehelyezheti azt az oltárra. Ezt azonban nemcsak a jelen rubrikák cáfolják meg, hanem az evangélium felolvasása előtti és utániak is, amelyekből azt olvashatjuk ki, hogy az evangéliumolvasás előtt maga a diakónus veszi fel az evangéliumos könyvet, utána pedig a pap helyezi az oltárra. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a Krucsay-féle liturgikon – és feltehetőleg annak ősláv eredetije – nem teóriákat állít fel, hanem praktikus oldalról közelíti meg a cselekményeket, vagyis kisbemenetkor a pap áll az evangéliumos könyv előtt, ő emeli fel, a kisbemenet végén a diakónus helyezi le az oltárra, mivel a pap előtt vonul be az evangéliumos könyvvel. Az evangéliumolvasás előtt a pap az oltár mögött van, a diakónus fejezi be a tömjénezést az oltár előtt, így ő az, aki felemeli a könyvet, az evangélium felolvasása után viszont a pap megcsókolja az evangéliumos könyvet, ekkor ő áll közelebb az oltárhoz, így átveszi a könyvet a diakónustól, és ő teszi vissza azt szokásos helyére.

3.4. Triszághion¹⁸

	Krucsay-féle liturgikon	1920-as liturgikon
Triszághion	<p><i>Ez után még vagy két, három ének következik, melyek után a Diakonus kezében tartván az orár nevezetű ruhát, mondja tsendes szóval: Áld meg Uram a háromszori Sz: éneklés idejét...</i></p> <p><i>a Diakonus pedig a Sz: ajtóhoz közel járulván, és fel emelvén ujjával orár nevezetű ruháját a Kristus képe felé tekintvén tsendes szóval mondja: És mind örökkön örökké...</i></p> <p><i>Ezek után maga Áldozó is, a Diákonussal háromszor el mondja a Háromszerű Szent éneket.</i></p>	<p>(A papi fennhangot), ha van diakonus, ez folytatja; ha nincs, az áldozópap: És örökkön örökké.</p>
Felső trónus	<p><i>Ezzel meg hajtván magokat a Sz: Asztal előtt mondja a Diakonus Parantsolj Uram! Ekkor az Asztralról a Szent helynek hátulsó részére mennek, menvén pedig az Áldozó mondja. Áldott aki jöv az Urnak nevében.</i></p> <p><i>Ez után a Diakonus mondja. Áldj meg Uram a felsőbb széket. Az Áldozó mondja: Áldott vagy...</i></p>	<p><i>Az áldozópap ezen énekek alatt az oltár mögött álló emelvényszékhez megy, csendesen imádkozva: Áldott, ki az Úr nevében jön...</i></p>

A Triszághion előtt a Krucsay-fordítás – immár mondhatom, szokásos módon – precízen meghatározza a diakónus mozgását, sőt még

¹⁸ Krucsay 12-15; Liturgikon 116-118.

a kezében tartott orácionra vonatkozóan is pontos előírást ad: áldáskéréskor csupán a kezében tartja az oráciont, amikor pedig a nép felé (Krisztus-ikon felé) fordul, akkor pedig meg is emeli azt. Az 1920-as liturgikon nemcsak ezeket a részeket mellőzi, hanem a diakónus magas trónusra vonatkozó áldáskérését is.

3.5. Az olvasmányok¹⁹

	Krucsay-féle liturgikon	1920-as liturgikon
Olvasmányok	<p><i>Ezek alatt a Kar éneklését el végezvén, a Diakonus a közép ajtóhoz járul, 's fen szóval mondja: Figyelmezzünk. Az Áldozó pedig: Békesség minnyájának erre a Karnak fővebbike /:kantor:/ tsendes szóval felel: és a Te lelkeddel. A második Diakonus fen szóval Böltesség figyelmezzünk. Minek utána itt a Kar egy Prokimen nevezetű éneket el énekel, mondja a Diaconus fen szóval: Böltesség. Itten a második Diakonus, ha ketten vagynak jelen, vagy ha tsak egy vagyon, tehát más valaki olvasni kezdi az Apostolok Leveleikből azt, a melyet olvasni szükséges, mondván p: o: A Romaiakhoz irtt Sz: Pál Apostol Levelének olvasása. Az első Diakonus mondja Figyelmezzünk. Itten a Levél olvasása a folytatik melynek vége lévén fen szóval mondja az Áldozó Békesség néked a levelet olvaso pedig magában</i></p>	<p><i>A háromszorszent ének bevégezése után a diakonus főnnszóval hangoztatja: Figyelmezzünk. Az áldozópap, áldást adva: Békesség mindnyájatoknak. A diakonus: Bölcse-ség, figyelmezzünk. Ha nincs diakonus, mind a három fennhangot a pap mondja. Az áldozópap, vagy a diakonus: Bölcse-ség, (Apostol címe). Az áldozópap, vagy a diakonus: Figyelmezzünk.</i></p> <p><i>...olvastatik az apostol, melynek végeztével az áldozópap fennhangon énekl: Békesség Néked. A pap, vagy</i></p>

¹⁹ Krucsay 16-20; Liturgikon 118-120.

	<p><i>felel: és a te lelkednek. Az első Diakonus pedig: Böltsesség figyelmezzünk. Ennek utána a Kar énekli háromszor alleluja. Ez alatt pedig az első Diakonus vévén a füstölőt és a temjént az Áldozóhoz járul és mondja. Áld meg Uram az illatnak valót. Az Áldozó pedig meg áldván ezeket mondja. Füstöt ajánlunk Tenéked Kristus Istenünk lelki kedves illat gyanánt, mellyet végy bé Uram Mennyei, és értelmi oltárodra, és küld le nekünk Kegyelmet a Te Szent Lelkednek. Midőn ezzel a Sz: Asztalt környül füstöli az első Diakonus az Áldozó ezen könyörgést mondja Hints sziveinkbe ember szerető Urunk... El végezvén pedig az első Diakonus a közép ajtóban a füstölést, le teszi a füstölőt, 's vévén az Evangyeliomos könyvet az Áldozóhoz mégyen, 's meg hajtván fejét mondja. Áld meg Uram Szent N: Apostol, es Evangylista hirdetőjét. Az Áldozó pedig ezeket mondja. Az Isten, Szent, és ditsóséges N: Apostol, és Evangyelistának esedezése által... A Diakonus mondja magában Amen. Ekkor meg hajtván magát az Evangyeliomos könyvel együtt a Sz: ajtón kimégyen, 's ott a</i></p>	<p><i>a diakonus folytatja: Bölcsesség, figyelmezzünk.</i></p> <p><i>...Gyűjtsd föl sziveinkben... Ezután a diakonus énekelve mondja: Áldd meg uram szent N. evangylista (vagy apostol és evangylista) hirdetőjét.</i></p>
--	---	--

	<p><i>szokott helyen meg álván áltadja a könyvet a második Diakonusnak, a kihez két felül állanak gyertyát hordozó két egyhazi szolgák. – Ekkor a könyvet tartó Diaconus mondja: Böltsesség fenn álva halgassuk a Sz: Evangyeliomot: az első Diakonus pedig Sz: N : Evangyeliomából való olvasás.</i></p> <p><i>A Kar felel Ditsőség tenéked, Urunk, ditsőség Tenéked. az után a könyvet tartó Diakonus mondja Figyelmezzünk. Az első pedig kezdi az olvasást mondván: Az időben. 's, a', t, Vége lévén az Evangyeliom olvasásának a Kar énekel Ditsőség Te néked Urunk, ditsőség te néked. Az Áldozó pedig tsendes szóval mondja Békesség Te néked hirdetőnek. 's a könyvet kezéből elvén, és meg tsókolván, a Sz: asztra le teszi, azonban a könyvet tartó Diákonus a Sz: aijtót bé teszi</i></p>	<p><i>Az áldozópap, vagy a diákonus: Bölcsesség, igazhívók, hallgassuk a szent evangéliumot. Szent N. evangéliumának olvasása. Az énekkar: Dicsőség néked, Uram.</i></p> <p><i>Az áldozópap: Figyelmezzünk.</i></p> <p><i>Olvastatik az evangélium, melynek befejezése után a pap megcsókolja az evangelim lapját s a diákonusnak csendesen mondja: Békesség néked, örömhirdetőnek.</i></p> <p><i>Az énekkar pedig éneкли: Dicsőség néked Uram, dicsőség néked.</i></p>
--	---	---

Az olvasmányokkal kapcsolatban szintén a Krucsay-féle fordítás sajátosságaira hívom fel a figyelmet, különösképpen pedig a második diakónus szerepére, mivel ez az a rész, ahol először említésre kerül a szövegben. Valójában a második diakónus a mai liturgikus gyakorlat szerint már hamarabb is szerepet kap, főként akkor, ha a kis ekténiákat is hangosan végzik, ahogy azt az elemzett fordításban is olvashatjuk. Itt azonban egészen szokatlan feladatot kap a második diakónus a prokimen elterjedt intonálása (Első diakónus: Figyelmezzünk! Pap: Békesség mindnyájatoknak! Második diakónus: Bölcsesség, figyelmezzünk!) után, mivel kéziratunk szövege szerint ő olvassa fel az apostoli szakaszt. Egy

másik különlegességet is találunk, mégpedig az evangéliumi szakasz felolvasásakor, amikor egy könyvet tartó diakónus is megjelenik a szövegünkben. A könyvet tartó diakónus esetében szintén a második diakónusról van szó, – hacsak nem szolgál egyszerre kettőnél is több diakónus –, mivel az első diakónus az evangéliumot olvassa.

A megemlített két feladat valójában nem sorolható a diakónus megszokott teendői közé, mivel az apostolt a kántor olvassa fel, helyesebben éneкли, az evangéliumos könyv tartása pedig az asszisztencia dolga, bár igen közkedvelt és elterjedt, hogy az evangéliumtartó állványt használják erre a célra.

3.6. Ekténiák²⁰

	Krucsay-féle liturgikon	1920-as liturgikon
Mondjuk mindnyáján...	<i>az Evangéliomat olvasó Diakonus pedig meg álván a Sz: ajtó előtt mondja. D: Mondjuk mindnyáján...</i>	<i>A pap vagy diakonus a királyi ajtó előtt megállván, énekelve mondja a következő ekténiákat: Mondjuk mindnyáján...</i>
Elhunytakért	<i>Jegyzet: Itten ha valami meg holtért volna emlékezett, az arra késztetett könyörgések el mondatnak az Áldozó, vagy Diakonus által. Ha pedig semmi holtért nints emlékezett a második Diakonus a Sz: ajtó előtt meg álván mondja.</i>	<i>Gyászliturgián itt énekeltetnek a halotti ekténiák.</i>
Hitjelöltek ekténiája + hívők 1. ekténiája	<i>Dia: Esedezetek az Istennek Katekumenusok... Első Diakonus: Katekumenusok mindnyáján ki mennyetek. Második Dia: Katekumenusok ki mennyetek Első Dia: Katekumenusok mindnyáján ki mennyetek.</i>	<i>Különben folytatja az áldozópap, vagy a diakonus: Jelöltek könyörögjete az Urhoz... Az áldozópap, vagy a diakonus főnhangon: Jelöltek</i>

²⁰ Krucsay 20-28; Liturgikon 120-124.

	<p><i>Második Diá:</i> Senki a Katekumenusok közül jelen ne légyen, egyedül minden hivek ismét, és ismét kérjük békeséggel az Urat.</p> <p><i>Kar:</i> Uram irgalmazz mi néünk.</p> <p><i>Jegyzett:</i> Ha az Áldozó egyedül vagyon, mind a két Diakonus részét maga mondja el, és amiak utána ezen fohászzkodást folytattya, melly Hivek fohászzkodásának neveztetik.</p>	<p>mindnyájan távozzatok...</p>
Hívók 2. ekténiája	<p><i>Dia:</i> Ismét, és ismét békességgel kérjük az Urat...</p>	<p><i>Az áldozópap vagy a diakonus:</i> Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Urhoz.</p>

A bizánci rítusú egyházakban a legtöbb helyen – kivételek természetesen ebben az esetben is vannak – nem éneklük hangosan a hitjelöltek ekténiáját, az általunk vizsgált két szöveg ennek ellenére másképp rendelkezik. Az 1920-as liturgikon igen sok helyen előírja, hogy ezt és ezt a pap csendesen, esetlegesen halkán mondja (ahogy azt a kis ekténiára vonatkozóan már megjegyeztük), és a hitjelöltek elbocsátásánál is hasonló rubrikát várunk, mivel a katekumenátus intézményének VII. századi megszűntetése, valamint a gyakori gyermekkeresztelések miatt az évszázadok során egyre inkább háttérbe szorult a Szent Liturgiának ez a része, különösképpen pedig a hitjelöltek elbocsátásáról szóló szöveg. Természetesen ma is vannak templomainkban keresztleetlen emberek, jobb esetben éppen keresztelelésre készülők, sőt itt meg kell jegyeznünk, hogy a felnőtt keresztségre való felkészítés több helyen is jól működik egyházunkban. Mindennek ellenére eszünkbe sem jut, hogy a buzgó keresztelezőket, vagy a szertartásainkkal ismerkedőket a Szent Liturgia közepén, másként fogalmazva az Igeliturgia végén csak úgy kiküldjük a templomból. Valamilyen módon erre mégis fennhangon kellene felszólítania a papnak vagy a diakónusnak az 1920-as liturgikon tanúsága szerint.

A Krucsay-féle liturgikon nem tesz utalást arra, hogy hangosan vagy halkán kellene elbocsátani a hitjelölteket, a diakónusok váltakozó felhívása azonban szintén arra enged következtetni, hogy igenis fennhangon történő felszólítást ír elő, mivel ha ez a párbeszéd csak a diakónusok között hangzana el,²¹ akkor semmi értelme nem lenne.

Az efféle elbocsátás egyébként nem megszokott a bizánci egyház mai gyakorlata szerint, és az Szent Liturgia korai (I. évezredi) állapotában sem volt az, mivel a felváltott éneklés legfőbbképpen az antifónás zsolttározás sajátossága, ahol nemcsak a két kórus, hanem az előénekesek is felváltva énekeltek el a rájuk eső részt.²² Azt azonban meg kell jegyezni, hogy léteznek olyan XVIII-XIX. századbeli lemergi kiadású, ószláv nyelvű liturgikonok, amelyekben ugyanezen a módon történik a hitjelöltek elbocsátása. Ennek értelmében a Krucsay Mihály által fordított mű eredetijét is ezen kiadások között kell keresni.

---

²¹ Slendrián módon fogalmazva ez a párbeszéd csendesen így hangzana el a két diakónus között: „*Első diakónus*: Menjenek ki a hitjelöltek! *Második diakónus*: Jó. menjenek! *Első diakónus*: De most már tényleg menjenek ki!” Az ilyen jellegű beszélgetés azonban, hála Istennek, nagyon-nagyon távol áll liturgiánk lelkiségétől.

²² Erre vonatkozóan lásd TAFT, R. F., „L’analisi strutturale delle unità liturgiche. Un saggio di metodologia”, in Id., *Oltre l’oriente e l’occidente. Per una tradizione liturgica viva*, Roma 1999, 201-218; ID., „Christian Liturgical Psalmody: Origins, Development, Decomposition, Collapse”, in Attridge, H. W. – Fassler, M. E. (cur.), *Psalms in Community. Jewish and Christian Textual, Liturgical and Artistic Traditions*, (Society of Biblical Literature Symposium Series Number 25), Atlanta 2003, 7-32.

